

DRUŽBENA STRATIFIKACIJA

Gre za eno temeljnih vprašanj sociologije: od kod in zakaj razlike med ljudmi? Od kod izvirajo? Zakaj so takšnega pomena? Ali je mogoče vpostaviti družbo brez razlik? Ali je mogoče odpraviti vsaj največje razlike med ljudmi?

Kako se ljudje razlikujemo na seboj že na prvi pogled? Smo različnih spolov, pripadamo različnim rasam in smo različnih starosti. Te tri lastnosti bi lahko uvrstili v sklop **bioloških razlik**.

Ali biološke razlike vplivajo na družbeni položaj, torej, ali obstaja različno vrednotenje posameznikov v družbi glede na biološke razlike posameznikov? Odgovor je seveda da. Dejali bi lahko, da se biološke razlike prevajajo v družbene neenakosti. Ta pojav se odslikava skozi rasno diskriminacijo: na področju rabe jezika, izobraževanja, zaposlovanja in tudi na področju politike.

Opazili smo, da se na mnogih področjih biološke razlike prevajajo v družbene neenakosti. Zakaj je temu tako?

Odgovor zagovornikov neenakosti se glasi: »Zaradi biologije.« Že samo sklicevanje na biologijo daje takemu početju moč. Biologija kot vzvod opravičuje docela stereotipna pojmovanja kot so: črnici so leni, starejši ljudje so nekoristni, ženske so pretirano emocionalne.

Posamezniki oz. družbene skupnosti, ki so bile po naravi označene za lene, pretirano emocionalne etc. se skozi proces (življenja) ozaveštujejo svojega položaja in začno proces emancipacije. Posledica so upori in na drugi strani promocija sebe.

Gre za ozaveščanje sebe o sebi, svoje podrejenosti nato pa za izkoriščanje oz. uporabo lastnosti, ki se jim jih že tako pripisuje (očita): črnici – glasba in šport. Skozi že pripisane lastnosti si poskušali prikazati sebe kot koristne. Očitke so obrnili sebi v prid.

Kako pa je na področju spola? Tukaj emancipacija ni mogoča na takšen način. Kako torej zmanjšati razlike na področju spola? Kjer se sprememb ne da rešiti na takšen način, obstajajo politike:

- politika enakih možnosti (uveljavlja se že na področju šolstva za rasno različno pripadne),
- ukrepi pozitivne akcije (posameznim skupinam prebivalstva, ki so v podrejenem položaju, se nudi dodatne možnosti pripravljajanja za določene pozicije),
- politike pozitivne diskriminacije (v tem primeru je diskriminacija mišljena kot ukrep, ki naj bi odpravil neenakosti kjer se te pojavljajo). Načelo pozitivne diskriminacije zapove, da mora biti ob enakih kvalifikacijah dveh individuumov, ki kandidirata za neko mesto, sprejt tisti, ki je podprezentiran oz. »diskriminiran«. Če je v nekem podjetju večina zaposlenih ženskega spola, bo moral na novo mesto vstopiti (v kolikor podjetje uveljavlja načelo pozitivne diskriminacije) kandidat moškega spola.

Ti trije načini poskušajo odpravljati oz. zmanjševati družbene razlike.

Bili pa so tudi drugačni poskusi odpravljanja družbenih razlik – komunistične in socialistične družbene ureditve (podkovane z Marxovo ideologijo). Delovale so po distributivnem načelu. Predpostavke družbene enakosti so:

1. **DISTRIBUTIVNI VIDIK: Odpraviti privatno lastnino produkcijskih sredstev.** V empiričnem življenju pa je to vodilo vse do odprave lastnine tudi na drugih področjih. Zato se je uvedla državana oz. družbena lastnina. Država je postala lastnica vsega – do

države pa so bili vsi v enakem položaju (v odnosu do države so bili vsi državljani delavski razred). Delali so proizvodnji, v šolstvu (t.i. prosveta), v kulturi in v politiki. Ker ni bilo razlik v posedovanju lastnine, se je verjelo, da imajo vsi enake potrebe in zato se je vsem delilo enake deleže. Seveda so vsaka odstopanja zato pomenila odklon in jih je bilo potrebno odstraniti. Za vzdrževanje takšne politike je bilo nujno vzpostaviti družbo, kjer ni razlik oz. kjer razlike niso vidne. Posledica pa je bila tudi odstranjevanje talentov...

To je distributivni vidik – poudarek je na delitvi. Rezultat takšnega delovanja je bil viden čez nekaj časa. Namreč, razlik, ki so seveda še vedno obstajale, čez nekaj časa ni bilo več mogoče prikrivati. Sprejete so bile z različnimi reakcijami.

2. STRUKTURNI VIDIK:

Posamezniki oz. družine, ki imajo različno število dobrin, se naj grupirajo in nja bodo v odnosih. Skupine, ki imajo enako količino nekih dobrin imajo namreč tudi neke skupne lastnosti (združevanje učiteljskih družin, delavskih družin...). Te večje skupine pa je mogoče razvrščati po vertikalni strukturi.

Vendar pa se med temi skupinami razvije distanca: ne gre za stike in mešanje, pač pa za ločevanje. Torej lahko privede do popolne segregacije, ki ima različne učinke – eden med njimi je tudi odklonskost.

S temi vidiki se je ukvarjala predvsem ameriška sociologija, ki je opravljala dolge, obsežne, longitudinalne empirične študije. Preučevali so socialno distanco in iskali politiko, ki bi jo preprečila.

FUNKCIONALISTIČNI POGLED NA DRUŽBENO STRATIFIKACIJO

Funkcionalizem izhaja iz predpostavke, da družba temelji na redu. Zato meni, da je potrebni zagotoviti vse potrebno, da bo v družbi veljal red in bo tako zagotovljena njena stabilnost.

Na področju družbene neenakosti to pomeni: funkcionalisti sprejemajo neenakost, vendar pa menijo, da je delovanje vseh različni subjektov zaželeno in potrebno za delovanje sistema. Sistem pa mora zagotoviti princip, po katerem bo mogoče posameznike razporediti tako, da bodo vsi dali vse od sebe. Takšen princip razporejanja se imenuje meritokratski princip – posameznikom je potrebno dodeliti tisti položaj (oz. jih umestiti na tisti položaj), ki si ga zaslužijo. Kriterij je izobraževalni oz. sposobnostni uspeh.

Družba mora graditi na tem, da usposobi različne posameznike na tak način, da ti zasedejo različna (družbena) mesta, ki morajo biti zapolnjena za normalno delovanje sistema. Razporejanje poteka glede na sposobnosti individuuma.

Vrstni red pri razporejanju je sledeč: najprej morajo biti zapolnjena mesta, ki so nujno potrebna za obstoj družbe oz. sistema, šele nato je pomembno, da imajo prednost za neko mesto tisti, ki so so sposobnejši oz. inteligentnejši od drugih kandidatov za to mesto. Zato je za družbo nujno, da načrtuje potrebe po kadrih.

Nižja delavna mesta so tista, za katere je potrebno manj priprave, višja pa tista, za katere je potrebno več. Višja mesta so tudi redkejša in več višjih je odvisnih od najvišjih.

PARSONS: Meni, da morajo vsi med seboj sodelovati. Da pa lahko med seboj sodelujejo, pa mora priti do temeljnega konsenza vrednot. Zato Parsons smatra, da je odnos med posameznikom in skupinami vzajemen odnos, ki pa ga je potrebno dobro organizirati. Zato je nujno, da se nekateri usposobijo za vodenje in drugi za izvajanje. Nujno posledica tega pa je stratifikacija.

-----kratek ekskurz-----

STRATIFIKACIJA (STRATUM=sloj)= gre za rangiranje po slojih glede na moč; razslojevanje.

O vertikalnem principu sta veliko govorila Davis in Moore(?).

S stališča demokratične družbe je zelo pomembno, da je sredni razred močno zastopan. Višji razred namreč lahko kupuje politično naklonjenost pri nižjem, kar je lahko uspodno, če je nižji razred močno zastopan. Po tem principu sta se razvila nacizem in fašizem. Srednji sloj je bil premalo močan.

Funkcionalistične ideje o meritokratskem principu so bile deležne mnogih kritik. Očitani so jim z argumentim, če res le najspodobnejši zasedajno najvišja mesta. Kritiki opozarjajo predvsem na različne štartne pozicije posameznikov. Možnosti že na začetku niso za vse enake (možnost preživetja, ohranjanja zdravja, možnosti izobraževanja...).

Bordieu govori o različni količini kulturnega kapitala. Smo na različnih pozicijah kar se tiče izrabljanja kulturnih dobrin. Denimo hoja v gledališče – nekaterim je dana, drugim pač nedostopna.

Drug očitak je, da je takšnih, ki bi lahko dosogli najvišje položaje v družbi več, ko tistih, ki ji zares dosežejo (oz. jih je več kot je sploh položajev). Zaloge talentov so večje. Sporno je že samo merjenje talentov oz. sposobnosti.

Primer: matura – navadno so na maturi uspešnejše dekleta, kar se razlaga s trditvijo, da so bolj pridna in obogljiva, medtem ko so fantje pametni. Takšne trditve so zelo sporne: razlika v uspehu med spoloma v prvi vrsti izhaja že iz različni deležov fantov in deklet na maturi; prav tako je sporno očitati uspeh, ki je plod truda.

Pri talentih je potrebno videti, v kolikšni meri so se lahko razvili v svojih okoliščinah. So pa seveda tudi takšni, ki so vrh dosegli ob najmanjšem talentu in ob naklonjenih družbenih okoliščinah. Socializem je poznal izraz »z delom pridobljene delavne zmožnosti«, ki je opravičeval zasedanje višjih mest brez ustrezne izobrazbe.

MARKSISTIČNI POGLED NA DRUŽBENO STRATIFIKACIJO

Izhaja iz drugačne predpostavke, in sicer: razlike so plod različne distribucije lastnine produkcijskih sredstev. Na osnovi tega izoblikuje svojo stratifikacijsko shemo, ki pozna dva razreda, kriterij pa je (ne)lastnina: delavski razred in boržuazija. Pri tem velja dodati, da neomarksisti in marksistične kritike priznavajo še druge razrede.

Weber ta princip dopolni: govori o tržne položaju, statusnem položaju in političnem položaju, ki so povod za delitev na razrede, statusne skupine in stranke.

Sodobne teorije stratifikacije pa uvajajo še bolj specifične razlike, ki izhajajo iz različnih odnosov v družbah.

Torek, 13. 4. 2004

Zakaj je pomembno ugotavljati kako je družba stratificirana oz. segmentirana? Ugotovitve so zanimive tako za sociologe kot tudi za oblast – iz teh informacij izhajajo različne strategije vladanja in vodenja države. Torej gre za vprašanje, ki se ga je moč lotevati z različnih interesov.

Kakšne so možnosti, da se nek socialni stratum zapusti; kakšne so možnosti napredovanja? Glede na to, kakšne so možnosti prehajanja iz enega stratuma v drugega, ločimo družbe na:

1. odprte družbe (oz. odprte družbene sisteme) in
2. zaprte družbe (oz. zaprte družbene sisteme).

Zanima nas predvsem vertikalna mobilnost. Poleg te obstaja tudi lateralna oz. horizontalna mobilnost – kar pomeni mobilnost po geografskem področju. Z lateralnimi migracijami se je med 60. in 80. leti ukvarjal KLINAR, ko je na takratni FSPN začel s takšnimi sociološkimi raziskavami. MEŽNARIČEVA je naredila takšno raziskavo o Bosancih (naslov: In kam gredo Slovenci v nedeljo?). To je prva kvalitativna študija v prvi polovici 80. let pri nas. (**emigrant** - kdor se izseli v tujino, zlasti iz političnih vzrokov; begunec, izseljenec, **imigrant** – priseljensec) Študija Mežnaričeve je raziskovala imigrante iz Bosne s pomočjo kvalitativnega (poudarek na vsebini) polstrukturiranega intervjuja (vnaprej so pripravljena le nekatera vprašanja, nova pa se razvijejo tekom opravljanja intervjuja). Intervjuji so bili narejeni tako z emigranti kot tudi imigranti (?). Sprašuje po vzrokih za migracije in o položaju v Sloveniji... To je primer raziskave lateralne mobilnosti (čeprav velja dodati, da so nekateri teh priseljencev tudi horizontalno napredovali oz. nazadovali).

Kaj vpliva na individuuma, da se odloči za migracije. Dr. KLINAR je s tem v vezi uvedel pojma »push« in »pull faktorja«. V prejšnjem primeru raziskave Mežnaričeve so bili push faktorji ekonomska neperspektivnost Bosne, pull faktorji pa ekonomska perspektivnost Slovenije (potreba po delavni sili).

Poleg push in pull faktorjev oz. dejavnikov na migracije vpliva tudi »časovno-stroškovna distanca«. Tudi tu gre za Klinarjev pojem. Na migracije namreč vpliva dejavnik bližine v smislu (geografske in socialne) oddaljenosti družbe. (?)

Če so bile migracije »top tema« v 60. in 70. letih v našem prostoru, pa je nato teorija migracij za nekaj časa zamrla. Danes pa se to vprašanje ponovno odpira. Kakšne so današnje perspektive? Če govorimo o skupnem evropskem prostoru – je tedaj sploh še korektno govoriti o migracijah? Želja evropske ideje je enotni trg delavne sile, vendar pa nekatere države že zapirajo svoje meje za tuje delavce.

Še nedolgo nazaj pa smo govorili o številnih ilegalnih migracijah. Situacija se bo spremenila v toliko, da Slovenija ne bo več le država prehoda ilegalnih migrantov, pač pa bo postala ciljna država.

Kakšne so možnosti spreminjanja socialnega položaja v stratifikacijski lestvici?

MOBILNOST NAVZGOR - NAPREDOVANJE

Spoznajmo napredovanje v stratifikacijski lestvici s pomočjo primera, ki nam je blizu! Predstavljajmo si družino, ki se je iz juga nekdanje Jugoslavije preselila v Slovenijo. Pod drobnogled vzemimo denimo hči, ki izhaja iz te družine. V Sloveniji je zaključila obvezno osnovno šolo, nato gimnazijo in še fakulteto.

1. začetni položaj (glede na starše):
 - a. so emigranti,

- b. pred selitvijo so bili brezposelni,
 - c. so nizko izobraženi
2. končni položaj (denimo čez 35 let):
- a. živi v Sloveniji,
 - b. ima visokošolsko oz. univerzitetno izobrazbo,
 - c. je zaposlena.

Na področju je izobrazbe je to dekleta v primerjavi s svojimi starši napredovala kar za štiri stopnje (OŠ, SŠ, višja oz. visoka šola, univerzitetni študij).

Realno gledano možnosti za takšno napredovanje res obstajajo, vendar so seveda zelo malo verjetne. Redkost je posledica inferiornega in neugodnega začetnega položaja.

Slika se seveda stalno spreminja. Danes bi le težka našli emigrante s tako neugodnim začetni položajem (tako nizko izobrazbo etc.). To je posledica selekcioniranega izbiranja priseljencev.

Kaj pa kažejo raziskave?

Te so v našem prostoru (razen Klinarja in Mežnaričeve) zelo redke. V tujini pa jih je bilo opravljenih kar precej.

Takšne raziskave za izhodišče vedno vzamejo položaj družine oz. položaj očeta v družini in ugotavljajo razliko glede na sina iz te družine. Možno je za opazovanje izbrati tudi začetno stopnjo izobrazbe pri enem od staršev in to opazovati z doseženo izobrazbo pri enem od otrok. Možno je opazovati tudi socialni sloj, ki pa je težje določljiv, v kolikor se podamo v enote manjše od razreda. Možno je opazovati tudi dohodek ali vrsto poklica staršev (in nato primerjati z dohodkom oz. vrsto poklica enega od otrok).

Najbolj znana je raziskava, ki sta jo leta 1959 opravila LIPSET in BENDIX. Primerjala sta 9 držav: Veliko Britanijo, Francijo, Zahodno Nemčijo, Švedsko, Švico, Japonsko, Dansko, Italijo in Združene države Amerike. Temeljno vprašanje te raziskave se je glasilo: »Kako se iz delavskih poklicev moški rekrutirajo v poklice belih ovratnikov.« Torej, od kod prihajajo »beli ovratniki«.

Osnovna teza je bila, da so možnosti napredovanja do služb belih ovratnikov največje v ZDA. Ugotovitve raziskave:

1. Raziskava je pokazala, da ni dokazov v prid prvi tezi. Pokazalo se je namreč, da je napredovanje v vseh omenjenih državah mogoče s deležem 30% (od vseh delavcev, pbl. 30% uspe napredovati).
2. V vseh industrijskih družbah prihaja do podobnih sprememb, ko gre za premike delavskih poklicev v beloovratniške poklice. Ta ugotovitev je vzbudila potrebo po bolj subtilnem raziskovanju. Potrebna bi bila podrobnejša analiza faktorjev, če bi želeli dobiti točne podatke.

-----kratek ekskurz-----

P. Bourdieu (?) je opravil podobno raziskavo nekaj desetletij kasneje (konec 20. stol.). Zanimalo ga je, kako se gibljejo otroci glede na položaj staršev. Raziskava je pokazala, da je na višjih, visokih šolah in na univerzah močan val otrok iz delavskih družin. Vendar pa le-ti študirajo predvsem tehnične znanosti, ne pa toliko družboslovnih in humanističnih. Tukaj spet pride do izraza teza o »kulturnem kapitalu«.

3. Raziskava je pokazala, da kar se tiče mobilnosti, so podobnosti v teh državah večje, kot so razlike.

Podobno raziskavo sta nekaj let kasneje opravila ERIKSON in POLTHOYSE (?). Onadva sta v raziskavo vključila 7 kapitalističnih držav in države socialističnega bloka. Ugotovitve tega raziskovanja:

1. Avtorja sta želela dokazati, da so socialistične družbe bolj zaprte – vendar pa raziskava tega ni potrdila. Tako v kapitalističnih kot državah socialističnega bloka velja podobnost v stopnjah in oblikah mobilnosti.
2. V času raziskave je največjo mobilnost omogočala Švedska, torej je bila najbolj odprta družba. V tistem času je bila izrazito imigrantska družba.
3. Na Poljskem je bila stopnja mobilnosti višja kot na Madžarskem.

Ta raziskava je naknadno vključila tudi ZDA. Ugotovitev je nato bila, da so ZDA država, ki omogoča največjo mobilnost. Seveda pa obstaja nevarnost, da je šlo bolj za ideološko interpretacijo kot znanstveno.

MOBILNOST NAVZDOL - NAZADOVANJE

Mobilnost navzdol je že po obsegu manjša od mobilnosti navzgor. Tudi stopenj nazadovanja je navadno manj od napredovanja. To pomeni, da več kot 50% ljudi zadrži socialni sloj v katerem se nahaja.

Konec 90. let je bila opravljena mednarodna študija o reprodukciji elit v Srednji in Vzhodni Evropi (seveda po padcu socialističnega bloka).

Kdo so nove elite? Od kod se elite reproducirajo? Z elitami se je ukvarjal MILLS. Elita oz. oblast je tisti del družbe, ki ima v rokah vzvode s katerimi vlada. Elita ni enotna skupnost, gradijo jo individuumi, ki izhajajo iz različnih krogov:

- politična elita,
- ekonomska oz. gospodarska elita,
- kulturna elia (ki je večidel specifična Slovenskega prostora),
- intelektualna elita.

Torej, kako se je nova elita reproducirala iz stare (socialistične) elite? V državah, kjer je bil socialistični režim izrazito represiven, so se elite povsem zamenjale. Mogoče nekoliko manj le intelektualne elite.

Zakaj je to vprašanje sploh pomembno? Ker se je zamenjal sistem, ker je pomembno (vedeti) kdo ga sestavlja, ker je od tega odvisna sama stabilnost sistema.

Gledano teoretično:

Nizka stopnja regrutacije elit ni zaželena. Če se elita regrutira v visoki stopnji, prihaja v ospredje novi, predvsem preizkušen kader. Ob velikih (političnih) spremembah seveda prihaja do nizke stopnje regrutacije, če pa je sistem stabilen, pa je zaželena visoka regrutacija.

Na volitvah 90. leta v Sloveniji je predsednik postal Milan Kučan (protikandidat je bil Pučnik). Kučan je bil predsednik že, ko je Slovenije še bila del Jugoslavije. V vlado pa je takrat prišel DEMOS. Gre za pametno (a tudi paradoksalno) odločitev slovenskega ljudstva. Posledica je bila nova struktura parlamenta – tvorilo ga je 66% novih in 34% starih poslancev (pri »normalnih« spremembah je delež ravno obrnjen).

Glej tudi Tone Kramberger: raziskava elit – to kritizira Frane Adam.

V Sloveniji se je torej zgodila kar precejšnja regrutacija starih elit v nove. Zakaj? Ker elita v 80. letih ni naredila večjih napak v očeh javnosti, le-to pa si je vseeno želelo sprememb (denimo pluralnost v političnem prostoru). V Slovenskem prostoru najbolj prosperirajo zmerne spremembe. Politična, ekonomska in kulturna elita so se lahko regrutirale, ker so v vseh že bili prisotni znanilci sprememb (osnutek nove ustave, punk, Mladina, Radio Študent, zahteva po legalni privatizaciji...).

Regrutirali so tisti, ki so bili naklonjeni spremembam. Novonastale stranke pa so nato potrebovale čas, da so okrepile svoj vpliv.